

Чернота Д. С.,

головний юрисконсульт відділу судового та виконавчого провадження
Київської регіональної Дирекції ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАЦІ ЖІНОК: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті з'ясовано зміст поняття «право на працю» як одного із фундаментальних прав людини, визначено особливості права на працю жінок на різних етапах історичного розвитку суспільства.

Ключові слова: право на працю, праця жінки, гарантії, рівність прав жінок.

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Кожна людина народжується вільною та рівною незалежно від статі. Проте протягом всього періоду існування людства даний принцип ніколи повністю не дотримувався стосовно жінок. Не дивлячись на емансипацію, статеву дискримінація існує і досі в латентному вигляді. Реалії нашого часу показують, що в Україні високий рівень безробіття, в якому найбільшу питому вагу займає безробіття жінок. Особливої гостроти дане питання набуває у зв'язку із розглядом проекту Трудового кодексу України та подальшою євроінтеграцією України.

Аналіз основних досліджень і публікацій показав, що правові проблеми праці жінок були предметом дослідження в працях М.Й. Бару, Н.Б. Болотіної, В.С. Венедіктова, В.І. Прокопенко, О.І. Процевського, В.Г. Ротань, В.М. Скобелкіна та багатьох інших науковців. Проте особливості забезпечення жінок правом на працю на різних історичних етапах розвитку суспільства є недостатньо дослідженими та потребує подальшого вивчення та доопрацювання.

Мета статті полягає в історичному аналізі особливостей права на працю жінок у процесі розвитку суспільства. Для досягнення зазначеної мети необхідно звернутись до категорійно-понятійного апарату та з'ясувати зміст поняття «право на працю», яке є одним із фундаментальних прав людини, та встановлене міжнародно-правовими актами і визнане усіма державами світу. Європейська соціальна хартія проголошує, що кожен повинен мати можливість заробляти собі на життя шляхом вільного вибору професії та заняття.

Виклад основного матеріалу. В. Андріїв зазначає, що право на працю – природне, невід'ємне право людини, в основі якого лежить необхідність підтримання життя і саморозвитку; трудові права працівників визначаються різними соціальними нормами, а тому мають як природний, так і позитивний характер [2, с. 64]. Найбільш змістовним, на наш погляд, є визначення Н.Б. Болотіної, яка зазначила, що право на працю є одним із фундаментальних прав людини, яке належить до групи соціально-економічних прав і в загальному значенні відображає потребу людей створювати та досягати джерела існування для себе й своєї родини, реалізовувати свій творчий потенціал, виражати свою індивідуальність [3, с. 31]. Право на працю є природним невід'ємним правом, соціальним за своєю суттю і суб'єктивним по можливості реалізації та досягнення мети, пов'язаної із задоволенням інтересів людини.

У сучасному світі за допомогою праці жінки отримали можливість бути рівними із чоловіками як працівники. Проте дана

зміна відбувалась поступово, що простежується на різних етапах розвитку законодавства про працю, яке стосується суто жінок. Так, зародження трудового права відноситься до кінця XVIII початку XIX століття, коли в Російській імперії, з'являються перші нормативні акти, направлені на регулювання праці. Такими актами були: Закон Російської імперії 1875 р., відповідно до якого обмежувалася тривалість робочого часу ремісників. У середині і особливо наприкінці XIX століття в Росії були прийняті найважливіші акти: Закон 1845 р., в якому заборонялася нічна праця малолітніх у віці до 12 років на фабриках; закони 1882 і 1885 рр. про працю малолітніх і жінок на текстильних підприємствах, а також Закон 1886 р. про діяльність фабричних інспекцій труда [4, с. 109].

Розвиток радянського законодавства, насамперед – конституційних приписів стосовно рівності прав чоловіка й жінки, цілком відобразив ідеологію держави щодо жінок. Жінка, згідно з уявленнями радянської держави, була трудівницею і матір'ю, а тендерна роль чоловіка полягала в тому, щоб бути трудівником, працівником. Як бачимо, у цей період у радянській державі жінки не розглядалися як соціально значущі працівники. Радянське, так і українське радянське право відобразило формальне ставлення до ідеї рівності між статями. Відштовхнувши ідеологію фемінізму як непридатну для соціалізму, радянське право в той же час дивувало світ відтворенням принципів рівності, насамперед у Конституції. Однак подібні конституційні приписи мали досить формальний характер, бо правового механізму забезпечення рівних можливостей створено не було.

Принцип рівноправності жінок з чоловіками був покладений у Конституцію Української Народної Республіки 1918 р., яка так і не була втілена в життя українського народу. У статті 11 розділу II зазначена Конституція проголошувала: «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає» [5]. Після жовтневої революції відбулися суттєві зміни в правовому статусі жінок, коли перші декрети радянської влади (про громадянський шлюб, про розірвання шлюбу) законодавчо закріпили політику рівноправності. Основний напрямок руху до рівності чоловіків та жінок йшов через економічне визволення жінок, встановлення юридичної рівності в сімейних, трудових відносинах, створення системи пільг працюючим жінкам.

Конституції 1919 та 1929 рр. зрівняли жінок і чоловіків у громадянських та політичних правах, але жінка як окремий суб'єкт конституційних правовідносин у цих документах навіть не згадується. Норми щодо взаємовідносин статей також були в них відсутні.

Постановою Раднаркому «Про відпуски» жінкам надавалося право на звільнення від роботи по вагітності і пологам тривалістю 16 тижнів із виплатою допомоги в розмірі повного заробітку. Був прийнятий Декрет «Про восьмигодинний робочий день», у якому встановлювалися обмеження застосування праці жінок на понаднормових і нічних роботах. У 1922 р. був прийнятий Кодекс законів про працю, який містив систему норм, що встановлювали особливості регулювання праці жінок.

Стаття 131 КЗпП забороняла використання праці вагітних жінок на нічних та понаднормових роботах: «Жінки вагітні й ті, що

годують немовлят, уночі й позачергово працювати не можуть». Постановою ЦВК і РНК СРСР від 4 червня 1926 р. було встановлено, що на сезонних роботах жінки працювати вночі можуть, за винятком жінок вагітних і тих, що годують немовлят.

Постанова Наркомпраці УРСР від 29 жовтня 1925 р. «Про порядок звільнення від роботи самотніх жінок, що мають дітей до одного року», передбачала запровадження квот на звільнення жінок за скороченням штатів. Що ж стосується подальшої політики індустріалізації та колективізації, то масовий характер застосування жіночої праці, першочерговість залучення жінки до суспільного виробництва за рахунок інших можливостей її реалізації дають нам право говорити про прагматичну, утилітарну політику держави щодо жінок.

Формально на конституційному рівні жінки отримали рівні з чоловіками права та свободи в Конституції УРСР 1937 р. Стаття 121 зазначеної Конституції надала жінці рівні права з чоловіком, включаючи право на працю, вона проголосувала «Жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіками в усіх галузях господарського, державного культурного і громадсько-політичного життя». Конституція УРСР 1937 р. юридично розвинула ідею рівноправності жінок та чоловіків. Вона, по-перше, виділила жінок як окремий суб'єкт права; по-друге, наділила їх правами в усіх сферах суспільного життя; по-третє, закріпила юридичні гарантії щодо здійснення цих прав.

13 липня 1957 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову про заміну жіночої праці на підземних роботах у гірничодобувній промисловості і на будівництві підземних споруд. Проте праця жінок під землею використовувалася аж до початку 1990-х рр.

В подальшому Конституція УРСР 1978 р. статтями 32 та 33 відобразила ідеї Конституції 1937 р. Конституція 1978 р. гарантувала рівність прав жінок і чоловіків в УРСР наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей в усіх сферах суспільного життя. Трудове законодавство Радянської України передбачало, надання жінкам, що виконують материнську функцію, додаткових пільг та переваг у трудових правовідносинах [6].

За період з 1917 до 1991 р. в УРСР було прийнято багато законодавчих актів у сфері жіночої праці. Їх аналіз, з одного боку, свідчить про турботу та підтримку державою жінок, а з іншого – дає можливість простежити зміни в становищі жінки залежно від державної політики в суспільстві.

Прийняття Кодексу законів про працю УРСР 1971 р., не поліпшило становища жінки. Безперервний процес залучення жінок у суспільне виробництво призвів до того, що в 1970–1980-х рр. у суспільному виробництві республіки було зайнято 90% жінок. Це відбувалося за умов малорозвинутої соціальної сфери й низького рівня організації праці. У цей час у республіці виникає феномен «подвійного навантаження жінки» [7].

Оскільки «подвійне трудове навантаження» жінок уважалося основною причиною падіння народжуваності в 1980-х роках, то для її підвищення було вжито заходів, які мали створити умови для поєднання жінкою професійних і сімейно-побутових обов'язків. Основну увагу було приділено збільшенню матеріальної допомоги працюючій матері і наданню різноманітних пільг для жінок у сфері зайнятості. Наслідком такої політики держави щодо жінок стало сприйняття їх як працівників «другого ґатунку» з більш низькою кваліфікацією і нижчою, ніж у чоловіків, вартістю робочої сили.

Кодекс законів про працю 1971 р. продовжує діяти і нині. Можна сказати, що саме із нього почався новий, сучасний етап у трудовому законодавстві України. У 1991 р. Україна стала незалежною. Почало створюватися нове трудове законодавство, проте на базі Кодексу законів про працю 1971 р.

Проголошений в Україні принцип рівноправності чоловіків і жінок знайшов своє втілення в Конституції України 1996 р. Згідно зі статтею 24 Конституції України [1] рівноправність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у цивільно-політичній і культурній діяльності, в одержанні освіти і професійної підготовки, у праці і винагороді за неї; спеціальними заходами з охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг, створенням умов, що дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Реалізація суспільно-політичного напрямку щодо захисту прав жінок здійснюється завдяки системі нормативно-правових, які врегульовують особливості праці жінок, до них можемо віднести Кодекс законів про працю, Закони України «Про зайнятість населення», «Прооплату праці», «Проохорону праці» та інших.

Новий етап розвитку праці жінок пов'язується з формуванням системи законодавства з урахуванням всіх недоліків, властивих перехідному періоду, з акцентом на демократизації всіх сфер суспільного життя. Він характеризується нестабільністю законодавства про працю і необхідністю його якісного оновлення, враховуючи докорінні зміни трудових відносин, що відбуваються у сучасних умовах.

Наступним фундаментальним кроком у розвитку права на працю жінок стало прийняття Верховною Радою України Закону України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», основною метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі і трудової діяльності, шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Державна політика з забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам з поєднанням професійних і сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства (ст. 3) тощо.

Тобто Україна застосовує всі необхідні заходи задля захисту жінок-працівниць та забезпечення їм рівного доступу до праці із чоловіками.

Висновки. Становище жінки як суб'єкта трудових прав було тривалим. Так звані, початком існування трудового права можна вважати період XVII – XIX століть. У нормативно-правових актах того часу право на працю жінки було обмеженим. Відокремлено жінкам надали рівних прав із чоловіками в 1918 р. Тоді був проголошений найголовніший та найактуальніший принцип сьогодення – рівноправність статей. Проте це було тільки формально. Фактично жінці так і відводилася роль матері та берегині вогнища.

Але з розвитком суспільства удосконалювалася і система законодавства, нормативно-правові акти якої закріплювали певні трудові гарантії для жінок. Така тенденція була обумовлена колективізацією та індустріалізацією, оскільки задля втілення всіх планів тих часів робочих рук не вистачало. У той період почали враховувати виконання жінкою материнської функції. Були прийняті норми, що забороняли працю жінок з урахуванням їх фізіологічного стану та виконання вищезазначеної функції. Із однієї сторони держава ніби піклувалася про жінок, а з

іншої використовувала їх «на повну». Це продовжувалося до того часу, поки така політика не відобразилася на зниженні рівня народжуваності. Тільки після цього жінок знову почали розглядати як особливого суб'єкта трудових правовідносин. Таким чином, жінки в сучасному світі отримали повноправний статус суб'єкта трудових прав, пройшовши довгий шлях становлення трудового законодавства.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Андрій В. Трудові права людини у системі природного та позитивного права / В. Андрій // Право України. – 2007. – № 6. – С. 61–65.
3. Болотіна Н.Б. Трудове право України : [підручник] / Н.Б. Болотіна. – 2-ге вид., стер. – К. : Вікар, 2004. – 725 с.
4. Соболев С.А. Трудовое право России и социальное развитие // Государство и право. – 1997. – № 4. – С. 109–112.
5. Конституція Української народної республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : від 29 квіт. 1918 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.
6. Конституция (Основной Закон) Украинской Советской Социалистической республики, принятая на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета УкрСССР девятого созыва 20 апреля 1978 г. //

- Известия Советов нар. депутатов СССР. – 1985. – № 11. – С. 97–145.
7. Про затвердження Кодексу законів про працю Української РСР : Закон УРСР від 10 грудня 1972 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375 (зі змінами).

Чернога Д. С. Об особенностях труда женщин: историко-правовой аспект

Аннотация. В статье выяснено содержание понятия «право на труд» как одного из фундаментальных прав человека, определены особенности права на труд женщины на разных этапах исторического развития общества.

Ключевые слова: право на труд, труд женщины, гарантии, равенство прав женщин.

Chernota D. On features of women's labor: historical and legal aspects

Summary. The article revealed the concept of “right to work” as one of the fundamental human rights, particularly the right to set employment of women at different stages of historical development of society.

Key words: right to work, work of women, guarantees of equal rights for women.